

Літературні стремління галицьких Русинів

від 1772 до 1872.

VII. (Далі.)

Відозва Стадіона була для польської публіки великою і дуже немилою несподіванкою. Після податливости губернатора д. 19. марта вона сподівала ся зовсім чого іншого. Тим більше було єї розчароване і гнів*). Як раз вчера вона цілими масами виписувала ся до ґвардії; виписували ся навіть діти і старці: кожний, хто виписав ся, був переконаний, що має право жадати оружя, і що уряд зараз на другий день оружя роздасть. Маючи карабіни в руках мож було дуже легко направити тактичну похибку з 19. марта і не лишень вимогти дозвіл на завязане комітету, але і признане єго яко офіціального представителя народа. Відозва ся викликала отже передовсім підозрінє, що уряд не хоче видати оружя, а без оружя весь рух подавав би більше на водвіль, як на серйозну драму. Тому-то вже від самого ранку цілі маси польської людности — Dziennik nar. говорить о кільканацяти тисячах — обступили ратуш домагаючи ся рішучо роздачі оружя. А коли уряд на ті домагання остав ся глухий, збігались дальші маси народа, котрі окрім ринку позаймали також сусідні пляци і улиці, а всі чим раз голосніше і різче стали домагати ся оружя. По різних місцях стали виступати бесідники і агітатори, звиваючи нарід, щоби коли не мож по доброму допросити ся оружя, двигнув ся сам до арсеналу і взяв єго силоміць. Коло вікон Кульчицького зібрало ся багато ремісницької молодіжи, котра між собою вела живі наради, і з поміж котрої параз відозвав ся сильний і різкий голос до одного з товаришів: „Димніцкій, веди нас до арсеналу!“

Коли би ся шалена — як каже Dziennik nar. — гадка була прийняла ся, то очевидна річ, замість мирних поки що демонстрацій Львів

*) Щоби не повторяти ся з цитатами, подаю, що пригоди 21. марта представляю після: Dobrzański Jan, Opisanie wypadków z 21. marca (Dziennik Narod. 1848 Ч. 3.) — Zawiazanie się komitetu publicznego i rozwiązanie tegoż na dniu 21. marca 1848 (тамже ч. 4. 5.). — Trzy miesiące życia konstytucyjnego (тамже ч. 75.) — Gazeta Lwowska 1848. Ч. 35 — Zawadzki Władysław, Z młodych lat Dobrzańskiego (1835—1848). Gazeta Narod. 1886 Ч. 250.; дивись також: Widmann Karol, Franciszek Smolka, jego życie i zawód publiczny. Lwów 1856 стр. 142—144 і Schnür Perłowski Stanisław. Z przeszłości Galicyi. Wydanie II. Lwów 1895, стр. 493—496.

був би вже тепер дочекав ся розливу крові. Але допустити до сего керманічі руху не хотіли; до того було ще за вчасно; адреса з 19. марта не була ще навіть цісареві вручена, а невчасними гвалтами мож було многонадійне — як вони думали — діло цілковито скомпромітувати. Та все таки велике роздрознене людности було їм дуже на руку. Воно з одного боку показувало, що солодкими слівцями не мож було сі збути, а з другого боку давало їм дуже добру спосібність показати перед урядом, як мало він має довіря у польської публіки, і що лиш вони одні годні успокоити збурені маси і утримати їх в границях порядку. А логічна консеквенція сего доказу: що треба конче сотворити якийсь орган народній, котрий маючи неогранічене довіре у мас міг би бути легальним посередником між тими масами а урядом. „Розбуджене духа публичного і народнього, порушене маси народа і єї стремління показували людям мислячим і розуміючим рух і жите політичне потребу утвореня органу народнього“. (Dz. Nar. Ч. 4).

Грозязчий похід ремісницької молодіжи на арсенал здержав Йосиф Дзержковський, котрий головно носив ся з гадкою утвореня комітету, тим, що підіслав кількох знайомих і через них запросив челядника Димніцкого і ще одного ремісника, котрий між своїми товаришами мав велике довіре, на членів організуючого ся комітету. Тимчасом Ян Добжанський з кількома приятелями удали ся до бурмістра гр. Голуховського, щоби як найскоршим зорганізованем івардії зяпобіг можливым забуреням; за ними впало кількадесять обивателів, адвокатів, докторів прав (між ними і Дзержковський), котрі від бурмістра зажадали, щоби або зараз-же утихомирив грізний несупокій між масами, або отворив салю ратушеву, щоби вони могли нарадити ся над способами, як би зяпобігти правдоподібним розрухам. Заскочений так несподівано бурмістр віддав салю ратушеву під надзір і одвічальність Добжанського, а сам пішов до губернатора, щоби єго о тім повідомити.

Незабавки зібрала ся повна сая людей з інтелігенції, властителей, кушців і мішан, котрі буцим то для того, „що крик кільканайцятисячної людности ставав чим раз грізнійший і голоснійший, і що всяка інтервенція поліції або властей військових викликала би кров, а в інчий спосіб не мож дійти до ладу“, вибрали „комітет публичний“ з 40 чоловіка. Головою вибрано Яна Добжанського, котрий 19. марта відчитував адресу зібраним масам, кілька раз до них промовляв, уходив між ними за властивого керманіча цілого руху, а навіть за автора сеї адреси *) і через те став ся найпопулярнійшою у них особою, а інтелігенція вже давнійше знала єго з літературних праць і політичних переконань. На заступників покликано Йосифа Дзержковського і Лешка Борковського. О пів до 12. комітет був уже завязаний, а го-

*) Головним автором адреси був Франц Смолька в спілці з Робертом Гешерном і інчими конспіраторами з 30-тих і 40-вих років, а Добжанський лишень єї відчитував публіці, діставши єї по довгих заходах від авторів. (Widmann, op. cit. 138, 139).

лова відчитав слідуочу відозву (уже наперед готову!): „Ціла Європа за нами. Кожда крапля крови, тепер пролита, є зрадою на власнім народі. Доста крови пролили ми, доста мук натерпіли ся. Хто інакше радить, зраджує власний нарід. Порядком, супокоюм, єдністю все осягнемо. Зорганізоване зараз-же гвардії є запорукою порядку і супокою, теперішнього і будучого“. Потому додав з пам'яті: „Ми тут, панове, ввійшли ся серед забуреня народа головно в тій цілі, щоби моральним нашим впливом над народом утримувати порядок і супокій сего насильного переходу часів давнійших в часи конститучійні, бо каждая інтервенція дотеперішніх властей довела би лиш до найбільших непорядків“.

Коли так, то треба було доказати, що іменно комітет може зробити те, чога не можуть урядові власти: утримати публичний порядок і супокій. Пора була горяча. Ледво скінчили ся вибори комітету, влітали що раз ічі люде до салі з вістями, що постава народа нагромаженого на долині стає раз-в-раз грізнійша. Голова комітету вислав двох делегатів, щоби о тім переконали ся, а коли ті потвердили, що несупокій доходить до можливо найвисших границь, здав Добжанський президію на Держковського, а сам вибрав ся успокоювати розбурені маси. Ще перед тим він яко голова комітету послав депутацію за депутацією до Стадіона з жаданєм, щоби казав роздати гвардії оруже в цїсарського арсеналу, але депутатїй сих або зовсім до Стадіона не допускали або збували їх солодкими словами. Вийшовши тепер успокоювати нарід Добжанський постановив удати ся за одним заходом з прибраною в тій цілі новою депутацією до Стадіона по оруже.

Коли депутація вийшла з ратуша, повитали єї зібрані на улицях маси народа з найбільшим ентузіазмом. Добжанського цїрвали на руки і несли як би в тріумфі до губернаторського двірця. Всі очі звертали ся до него; слів єго слухали як розказу. Він в тій був абсолютним паном над тими масами.

Перші голоси, котрі Добжанський почув вийшовши з ратуша, був крик: „Оружя! оружя! бо нас різати хочуть!“ Бє саме в тій хвилі рознесла ся була поголоска, що незлічні маси мужицтва ідуть на Львів, а боронити ся не було чим. Кількома словами удало ся Добжанському успокоїти людей; памятаючи в перших хвилях про свій обовязок він вівзав їх, щоби держали ся супокійно, поки хто на них не ударить. Але крики: оружя! оружя! не уставали, а загальний ентузіазм почав поволи поривати є собою і молодого, до таких сцен не привикшого, своїм несподіваним успіхом упоеного миротворця. „Підемо за оружем до губернатора, — нехай нам дадуть оруже. А коли не схочуть, то собі самі єго возьмемо“ — відповів він на поклик народа. В дорозі до губернатора прийшло ся переходити по при арсенал. Арсенал був отворений; війська не було; перед арсеналом стояли вози, на котрі набирали оруже. Побачивши се частина людности крикнула: „Маємо оруже, берім!“ і завернула до арсеналу. Ще раз Добжанський пригадав собі, що єго головний обовязок — утримати в сій хвилі порядок і що годі було депутаці, котра ішла просити губернатора о роздачу оружя, забирати силоміць те, що губернатор може по добрій волі дати. Аджеж і те оруже (палаші), котре тепер набирали на вози, було при-

значене для академіків гвардістів! І сям разом Добжанський успокоїв і завернув тих, що хотіли вірвати ся до арсеналу.

Але губернатора Добжанський не застав дома. Застав лишень якогось високого урядника, котрого запитав, що значать ті поголоски про мужиків? „О! то Кирило Вінковський зі Ставрополіі щось підбунтував Русинів“, відповів швидко всевідущий урядник.

Довідавши ся тимчасом, що губернатор відбирає на університеті присягу від академіків-гвардістів, завернули маси через ринок до університету. Добжанський, котрого несли на руках, при палаши і з білою шарфою на рамени яко начальник комітету гвардії, говорив по дорозі без перестанку до окружающих его мас народніх. Тон і зміст его бесіди ставав чим раз горячійший. Загальний ентузіазм, горячковий настрій публіки, котрий чим дальше тим більше змагав ся, пірвав с собою і молодого агітатора, хоть він уважав себе холодним, розважним політиком. Ще в неділю 19. марта, коли его приятелі зішли ся були вечером у него в хаті на Краківській улиці, а з улиці доходив усіх крик кількатисячної публіки: „Niech żyje Dobrzański!“ і піле місто ноталло в світлі ілюмінації, Добжанський підбігав в-одно до вікон і переривав розмову товаришів питаннями: „Тепер би повстане удало ся певне? Правда, мусіло би удати ся?“... Те, що тоді вечером вигривало ся тихцем в глибині мисли, — каже очевидець Вл. Завадський, — тепер стало перед розгойданою фантазією на яв'у і пірвало его с собою. Забув він і про легальність, до котрої мав накликувати, і про сулокій і порядок, котрого ще перед годиною боронив: найсмільвійші комбінації показались ему тепер можливими до переведеня, а слово его здавало ся ему всемогучим. В ринку казав здержати ся перед ратушем, де був одвах військовий і гренадири стояли власне в повній збруі на поготові. До них він проговорив гарячу патріотичну бесіду, котрої гренадири-Німці зовсім не розуміли і лиш видивили ся на бесідника як на яке дивовиско.

На університеті тимчасом склала ся невеличка пригода. Коли губернатор хтів запрягати академіків-гвардістів на вірність цісареві і конституційному королеві Галичини, заяв'в професор Рібенбауер (Riebenbauer) іменем професорів і студентів, що ані він ані студенти на таку роту присягати не будуть, бо яко Поляки готові вони присягати лишень с'вому конституційному монархові. Губернатор був в клопоті, питав ся здивований других, що стало ся Рібенбауерові? Але не хотівши доводити до крайности уступив перед рішучою волею молодіжи і змінив в роті „короля Галичини“ на „короля Поляків“, а молодіж з великої радости підхопила его на руки і обносила навкруги з окликами: niech żyje! Як раз в сій хвилі наближав ся Добжанський до університету шукаючи губернатора. Почувши про роту присяги і побачивши радість, яка рід того запанувала, він зовсім стратив голову. „Те, що в глибині серця кожного Поляка є остаточним ідеалом, те, думав я, тепер сповнило ся; якась висша воля, здавало ся міні, зливає сю ласку на Поляків“, оповідає він сам. І щоби не дати кому іншому випередити ся в сею радісною новиною, він усе ще несений на руках публіки закричав: „Най же Польша в границях перед роком

1772!⁴ Голос сей проніс ся блискавицею по всіх улицах міста. Маси народа ходили як стуманілі, не знаючи властиво, що се має значити? чи се сон чи правда? Декотрі думали, що се початки революції; інші міркували, що проклямація самостійної Польщі вийшла від самого уряду, яко доказ єго прихильности для справи польської. З того всего не порядок ставав однакж чим раз більший; піднялась загальна замішанина. А Добжанський дійшовши на подвірє універсітєське, був уже майже не при собі; „волоє розчіхране, очи кровю запливші, погляд блудний, несамовитий, з грудей не слова, лиш один хриплий крик“, — такий став він перед губернатором і не проговорив а прокричав до него бесіду в найвисшім роздразненю. Вислухавши єго бесіду Стадіон звернув ся до тих, що коло него стояли і сказав: „Коли таких загорільців найде ся більше, то певне потече кров“. Добжанський за кілька хвиль зімлів, і єго мусіли віднести до дому. „Але ще з вікон єго доносили ся до зібраного народа голоси: „Не розходіть ся, доки вам не дадуть оружя! Най військо роззброять, а вам дадуть оружє!“ Але голоси сі лишень зашкодили Полякам, бо військо, котре зразу доволі симпатично відносило ся до них, обурило ся, що з вікон начальника комітету жадали роззброєня війська. Скінчило ся на тім, що молодому агітаторови, котрий перед хвилею почував ся таким всемогучим, що відважив ся проклямувати самостійність історичної Польщі, лікарі мусіли пустити кров. Незабавки він прийшов до памяти, а за кілька день зовсім подужав, але то певне, що своїм нерозважним поведєнем став ся головною причиною розв'язаня лиш що утвореного комітету.

Не прочуваючи свого близького кінця комітет став по уступленю Добжанського вести наради під проводом Дзержковського, і вибрав 9 організаторів гвардії народовой, самих бувших офіцерів війська польського. Серед нарад, коло 1. години з полудня, прибіг хтось зо звісткою, що губернатор в сій хвилі відбирає присягу від академіків вже уформованих яко гвардія народова, на вірність цісарєви і королеви конститущійному Поляків, Фердінандови I. Вістка ся викликала незвичайну радість; усі, хто находив ся в сали, як члени комітету так і публіка встали з місця з окликом: „Най жие цісарь і конститущійний король Поляків!“ „Кожде лице заясніло щастєм; перед очима кожного заблісла щасливша будучність, а чорна і кривава минувшість зникла з памяти“.

Оклики: „Най жие король Поляків!“ і загальна радість перервала на довший час наради комітету. Але не встлигла ще публіка охолонути від сего першого вражєня, коли прибіг знов хтось з міста до сали з новою вісткою, що голова комітету проклямує власне Польщу в давніх границях! Ся нова несподівана вістка приголомшила усіх відразу. В сали стало тихо; на лицах керманичів руху видко було нетаенний клопіт; кождий зрозумів, що голова комітету зробив непростиму тактичну похибку, відкривши не в свою пору задушевні гадки польських стремлінь. Заступник голови хотів по можности затерти і поправити нерозважний крок, сказав, що справа ся не входить в програму нарад комітету, що правдиві Поляки всі того бажать, але чекати му-

сять, чи Боже провидіне і обставини європейські допустять до того; що не можна грати ся пустими надіями, але треба користати з теперішности в супокою і згоді. Та се не могло затерти першого вражіння. Один офіцер в полку Hoch-und Deutschmeister, вибраний також до комітету заявив, що коли комітет по мисли тої звістки хоче ділати, то він до него належати не може. Двержковський заявив, що комітет в тій мисли ділати не думає і не буде, що вістку ту уважає пустою, котра серед такого великого здвигу людности вирвала ся комусь з уст або зістала але понята і перекручена. А щоби усунути можливі непорозуміння, треба з поміж членів комітету вибрати депутацію до губернатора, котра ему має освідчити, що уконституував ся комітет публичний з 40 членів і розпочав свої діланя, що комітет не хоче вдирати ся в власть прислугуючу існуючому урядови, а хоче лиш бути посередником „с сильною моральною перевагою“ поміж урядом переменяючим ся із абсолютного в конституційний, а народом; що хоче урядови улекшити удержане порядку, єдности і згоди, котре при теперішніх обставинах є ділом зовсім не легким. А на доказ, що комітет по мисли тої звістки ділати не хоче, перериває наради комітету, аж поки депутація не верне від губернатора.

Але уряд не чекав і не оглядав ся зовсім на сю маніфестацію комітету, бо саме его заснованє уважав уже за провокацію. Безпосередно по проголошеню через Добжанського Польщі в давніх границях, серед не порядку і хаосу, який воно викликало, обсадив він ринок і сусідні пляци і улиці військом, подвоїв військову сторожу на одвахах, а корідори ратуша і передній покій ратушевої салі міською міліцією; в дверех салі стали жовніри міліції з карабінами на-в-хрест. Незабавки появив ся бурмістр гр. Голуховський і заявив, що приходить від губернатора с порученєм, щоби зібрані зараз розійшли ся, що сала віддана публиці лиш на те, щоби списувати і гвардію, а не на публичні наради. Всі члени комітету слухали бурмістра сидячи, а заступник голови відповів, що комітет вислав власне депутацію до губернатора, котра его має повідомити о завязаню і цілях комітету, що отже комітет ждати буде повороту депутації. Бурмістр відійшов. Публіка притихла і посумніла, „почало будитись недовіре“.

За пів години вернула ся депутація, в котрій був також той офіцер, і принесла таку саму відповідь, с тим додатком, що губернатор обіцяв прийти за пів години до салі. Всі встали з місця. коли він незабавки явив ся в товаристві кількох офіцерів, і сто кількадесять голосів привитало его словами: „Най жив!“ Але губернатор повторив свій розказ, присланий попередно через бурмістра, додавши, що завязанє комітету є актом нелегальним і що він сам покличе комітет до організації і гвардії з осіб, котрих узнаєсть відповідними до того, просить отже і приказує, щоби зібрані зараз опустили салю. Заступник голови і деякі члени комітету хотіли щось говорити, але губернатор заявив, що він від зборів жадних уваг не приймає, а коли хто має ему що сказати, нехай прийде до него, а він кожного радо вислухає. За сим словом вийшов, а за ним розійшли ся всі зібрані.

Таким способом комітет завязаний перед полуднем, був коло 4. години пополудни розвязаний, не проживши навіть 5 годин^{*)}). Проба захоплення урядової влади в руки революційні не удала ся; перемога осталась при губернаторі. „Ми виділи его — пише автор статі „Trzy miesiące życia konstyt.“ — „по доконанім розвязаню; сам він виглядав як чоловік, приголошений трудом і найсупротивнішими гадками, але в очей его товаришів світила ся скрита радість і найщирше вдоволене“. І справді! Прихильники уряду мали чого тішити ся. Одно нерозважне слово шаленого агітатора освітло цілу ситуацію і показало урядови, с ким має діло.

Та в другого боку і керманічі польські порозуміли, що наробили багато помилок, котрі особливо в початках руху дуже шкідливі, що добороти ся того, чого хочуть, не легко і що вони мають перед собою противника, котрий за сих три дні львівського революційного руху дуже докладно пізнав положене річей і не дасть собі вирвати добровільно власть із рук. „То, що першої днини легко мож було осягнути, коли би лиш хто був за тим обізвав ся“, каже наведений више автор — „що другої днини було ще можливе, то третьої днини показало ся дуже трудним, майже неможливим. Трудним особливо для того, бо губернатор зміркував, с ким має діло і в чім може удержати ся або ні. Старали ся однакож декотрі всіма силами, щоби завязати комітет і сим разом мали ми доста відваги, але за мало розуму. Коли при підписуваню адресу Фестенбург, хапаючи ся звичайних штук старі системи, заімпровізував огонь і цілий гарнізон став грізно під оружем, нарід ведений якимсь добрим інстинктом кликав: „Най живють брати наші гузари, най жив наша піхота!“ і військо не таило ся с своїми сімпатіями для нас. Се поразило власти урядові, котрим залежало на як найдовшим удержаню своєї поваги і дійсної чи мнимої сили. Від самого ранку бюрократи сердили ся на те, що без найменчої інтервенції поліції незлічимі маси народа проходили свобідко коло місця, в котрім підписувано адрес і не лишень не зайшла ніяка безправність, але міг-есь побачити, як щиро стискали ся жида з христіянами, священники і семінаристи грецькі з латинськими, як братали ся всі верстви, віки і віри. Тривала тота сімпатія ще другої і третьої днини. Уряд підвищував значно плату війську, а томлячи его псбільшеними сторожами і патрулями хотів знеохочувати військо до людности, котра була піби-то причиною збільшеної служби. Здіскредітована поліція і всі, хто через новонаставші пригоди ставав ся лишнім в своїй службі чекали лиш на хвилю, в котрій би могли поправити свої інтереси і може навіть тайком працювали над тим, щоби викликати непорозуміння. На нещасте непорозуміння прийшли незабавки самі, а викликала їх нерозвага декотрих півголівків“.

*) Гадка Відмана в наведеній повисше книжці, стр. 148 і Зенковича (Wizerunki polityczne dziejów Państwa polskiego IV. Lipsk. 1885 стр. 245), що комітет той завязав ся ще 18. марта, і доперва третьої днини був розвязаний, зовсім невірна, як се видно вже з повисшого представлення уложеного вірно після сучасних жерел і записок очевидців. Оба сі автори нічим зрештою не поперли своєї гадки.

Так писав *Dzien. nar.* — та тільки в три місяці пізніше, 23 юля. Безпосередно-ж по розв'язаню комітету навіть той самий *Dzien. nar.* видів в тім акті губернатора лиш одну вошіючу несправедливість і сильними словами боронив конечности такого комітету, а між діячами польськими з 21. марта бачив лиш самих таких людей, котрих розум, посвяченє і серце повинні бути славою для Польків. „Коли то була правда“, — каже він — „що жиемо житєм констітуційним, то повинна зараз бути скликана репрезентація народа до спільного діланя з начальником уряду, бо без скликаня такої репрезентації не лише нема констітуції, але нема навіть переходу до життя констітуційного і нескликанє такої репрезентації є немов жарт над народом, бо житє, котре обізвало ся в масах народа, можуть спокійною дорогою, без оголошень по рогах улиць розказів поліційних, без багнетів і гармат успокоїти і повести лишень репрезентанти народа, освітлені санкцією і вірою тогож народа. Скаже може хто, що до скликаня репрезентації народньої треба сойму. Але ж на милого Бога! події життя політичного летять блискавкою! мінути становлять літа! Потреба отже, неминуча потреба, котра відзивала ся в серці кожного праведного і мислячого горожанина, була легальністю того комітету, котрий був зорганізував ся. Час був і є дорогий, кожда страчена хвиля значила багато. А щоби виказати і вияснити перед світом хвилеву діяльність того комітету, зачну від его організації. Передовсім: комітет організував ся явно. По друге: о скілько він хотів бути явним і ясным в своїх діланях, о скілько хотів получить всі мисли і серця, як бажав згоди і братерства, те доказав тим, що на членів того ж комітету вибрав (хто?) представителів усіх верств і вір, а найвисшим доказом, що нічого не хотів ділати против уряду, був вибір двох військових цісарсько-австрійських членами того ж комітету. Чи ж не духом братерства, єдности і згоди віє з відозви голови комітету, котру він відчитав по зорганізованю комітету? Чи ж не повторено кілька раз сю відозву, котра була віроісповіданєм зібраного комітету? З чим же заступник голови вислав депутацію до губернатора? Чи ж в однім якім слові сказанім через комітетових показала ся охота вдирати ся в права існуючої влади? Чи ж не толковано ясно як сонце, чим комітет хоче бути? Де-ж хоть би найменча помилка, хоть би найменча провинна против існуючої влади? А послунність того ж комітету і свідків, котрі були при розв'язаню, чи ж не є доказом, як дуже він бажав згоди і супокою? Чи ж не доказав перед цілим світом тим ділом, що гадка, яко би ми любили сварки і незгоди, є фальшива? Чи ж представителі вибрані через такий нарід, котрий дав фактами доказ, ще заслугоє на віру, чи ж представителі толкуючі в той спосіб потреби і конечність зорганізованя себе яко тіло політичне, толкуючі так ясно і без облуди ціли свої і стремління, заслужили на недовіре і розв'язанє через начальника уряду?!!! Люде дбаючі о добро публичне завязали той комітет. На першу відозву начальника уряду, на заміт нелагальности розв'язали ся і розвійшлись... Розв'язавши ся зложили тягар великої одвічальности, котру би на плечех своїх були мусіли двигати, в руки начальника уряду. Дав-би Бог, щоби він оказав ся належито відповідним для сего

тягару і для тих численних потреб, котрих теперішні обставини вимагають.“

Але начальник уряду нічого так горячо не бажав, як лиш сам один, без комітету „двигати тягар великої одвічальности“ і „заспокоювати численні потреби теперішніх обставин“. Він кожним своїм словом і ділом старався доказати своїм противникам, що він і лиш він один відповідний для двигання того тягару, а вони ні, і заявив навіть, що хоть би єго в сій хвилі покликали до Відня, то доти зі Львова не рушити ся, поки не забезпечить утримане „орядку в краю (Dz. par. ч. 2). Помимо горячої філііки Dz. par. годі заперечити, що власне завязане комітету і поведене єго голови, Яна Добжанського, доказ той незвичайно єму улекшило.

Граф Стадіон старався на всі боки використати здобуту таким дешевим коштом побіду, і кілька міг, не допускав у Галичині навіть до ужитку тих прав конституційних, з котрих не лише Відень, але і другі провінції вже в повній мірі користали. В Відні давно вже знесена була цензура, в Празі і Кракові теже; але у Львові, коли зараз по розв'язанню комітету 21. марта явилась у гр. Стадіона депутація польських писателів під проводом гр. Олександра Фредра з просьбою о дозвіл на видавництво політичної газети (самі вони навіть не посміли взяти ся до того без дозволу!), то губернатор дозволив лиш під услівєм зложеня дуже високої кавції і утриманя цензури у всій силі, і признав ся отверто, що робить се для того, щоби здержувати розвиток журналістики. Статі для Dziennika par. присилані до президіальної цензури перечеркував, хоть були писані дуже блідо і осторожно, декотрих навіть зовсім не позволяв печатати. Дперва за кілька день, коли та сама депутація унінула ся нарешті о цілковите знесенє цензури, повідомив губернатор, і то аж по довгих, дводневих торгах і спорах, письмом з 26. марта 1848 Ч. 3937 всі друкарні львівські, що з волі цісаря уділена зістала цілковита свобода печати. Та про те властители друкарень мусіли заявити на жаданє губернатора, що не будуть нічого приймати до друку, що би противило ся релігії, моральности або звернене було против існуючому порядкови суспільному або дотикало яких осіб. (Dz. par. Ч. 7. Відозва друкаря Піллера: Do moich kolegów!) Та й депутація польських писателів повідомляючи в Dz. par. (ч. 3.) о знесеню цензури вважала конечним відозвати ся особливо до молодших писателів, щоби не забували, що ті, що так довго мысль людську тримали на привязи, все заслонювали ся тим, що свобода печати веде народи лиш до недолі і нещастя; бравши отже перо до рук повинни лишити на боці всякі особні сварки, а обертати мысли свої лиш на загальне добро народа свого і цілої людськости. Відозва ся не мала великого успіху, але характеристична тим, що показує, як несміливо польський рух по невдачі 21. марта посував ся наперед і як він, добиваючись окремо для себе здобутих уже в іпчих провінціях свобод, бояв ся, що кожда ново здобута свобода може так як 21. марта польську справу скомпромітувати.

Характеристичний також спосіб, яким губернатор старав ся відстрашити депутацію від свободи печати і як він вже тоді старав ся

використати слабі сторони польського руху. „Народність польська“, — мовив він депутатам — „має дуже багато ворогів; вірте міні панове, що поки все, що має вийти з друку, перше до мене відносить ся, я стараю ся заборонити і придавити все, що вам шкідливе. Є тут одна руська партія, котра вас з цілої душі ненавидить і готова таку ненависть ширити при помочи друку поміж простим народом. Скоро вам дам цілковиту свободу друку, чи ж буду міг їм заборонити печатати, що їм сподобає ся? Памятайте ж, що берете велику одвічальність на своє сумління, одвічальність за наслідки свободи печати, котрі в наших обставинах можуть бути страшні.“ (Dz. par. Ч. 88. Trzy miesiące...) Але Поляки мусіли наставати на уділене хоть сего одного здобутка революційного, коли не хотіли себе зовсім осмішити і здискредитувати.

І справді знесенє цензури було поки що їх єдиним реальним здобутком. До жадної дальшої концесії для руху польського губернатор не дав ся прихилити. Коли Dz. par. в 6 ч. спробував умінути ся о знесенє виданого з д. 20. на 21. марта закау зборів в публичних справах навіть по приватних домах, і сказав, що комітет зложений через губернатора повинен виеднати дозвіл на такі збори під відповідною гарантією для утриманя публичного супокою, бо інакше признав би, що і збори на св. Йосифа (19. марта) були нелегальні, а уряд стратив би спосібність черпати відомости про стан річи з іншого жерела крім не конче чистих донесень підрядних агентів, — відповів губернатор зараз категорично: не позволю, і не без злобної іронії прочитав Даєнникови лекцію о тім, як волні горожане повинні в конституційних державах поводити ся. „Певне, що в державах конституційних“ — каже Gaz. Lw. з 3. апр. ч. 40. — „горожане мають право збирати ся, але і те певне а навіть конечно потрібне, щоби те право було самою конституцією описане і вимірене; а першим і найсвятішим обовязком кожного конституційного горожанина є тримати ся твердо границь конституційних і ніколи по за них не виходити Коли б ми зійшли з поля свободи в розпусту, то швидко впади б ми в анархію і підпали б під перевагу грубого насилля. Коли отже має панувати лиш право, то лиш на право треба оглядати ся; а після права всякі збори заборонені, заборонені законом карним до тепер ще не відкликаним, бо нового закона конституційного ще нема, а до тепер відкликаний ще лиш закон о цензурі. Обовязком губернатора є дбати лиш о те, щоби всюди в повній силі виконувано постанови закона; сам він не може ані нових законів постановляти ані обовязуючих переіначувати. Візване Dz. par. схибило отже з законної дороги; дозвіл губернатора був би нарушенем конституційного порядку і виходив би по за границі єго обовязку. Але поминувши становиско права треба вже з огляду практичного піднести, що наради над публичними справами на зборах не принесли би жадного позитку, ба навіть могли би довести в краю до заколоту і звівечпти публичний супокій і порядок. Бо коли освічена верства збирає ся публично і веде наради над справами публичними, то хтож смів би, при рівности всіх верств перед правом, заборонити мужикам, щоби і вони не збирали ся? А хто ж може ручити, що би з того вийшло, коли би тисячі і тисячі мужиків згорнули ся в одно

місце на наради? Ті самі панове, що тепер упоминають ся о право вольних сходин для себе, самі перші закинули б урядови, як він може щось такого терпіти — і дуже справедливо. Коли отже не хочуть мати причини до скарг, то нехай дадуть самі добрий приклад і нехай, як се вже сама чесність радить, підпоруть щиро змагане уряду, котрий хоче осушити найважнійшу ціль в тешерішній хвилі — чекати (!) супокійно на близькі закони конститүційні“.

Помимо колочної іронії статя ся *Gaz. Lw.* а властиво висказані в ній гадки губернатора, були трохи нещирі; він зовсім не бояв ся несупокою поміж мужиками, бо тримав їх цілко в руках і по крайній мірі в тім часі, про котрий іде тепер наша річ, так само не думав робити їм ніяких концесій як і освіченим верствам. Він використав лише в данім случаю страх керманічів польського руху перед мужицтвом, щоби сяк-так умотівувати заказ пенависних ему публичних сходин політичних. Він забув навіть, що як-раз в попереднім числі тої самої *Gaz. Lw.* вихваляв мужиків за їх супокій, розвагу і послушенство, коли ему треба було дementувати пушену через *Wiener Zeitung* поголоску про лагодивший ся б-то бунт мужицький. „Хоча їм (мужикам) заповіли знесенє панщини, то все ж таки вони обовязки свої з особливим супокою і розвагою сповняють і всюди вірну прихильність свою до наймилоствивішого цісаря і короля і послушенство законам явно і щиро заявляють“ (*Gaz. Lw.* Ч. 39). Але губернатор мало дбав о логіку в полеміці с противником; ему передовсім ходило о утримане власти державної в цілій єї абсолютній силі, а в тій цілі використував усі помилки і слабі сторони противника, котрий не був на стілько здогадливий, щоби в першій хвилі вибороти собі від заполоханого 19. марта губернатора всі політичні свободи, коначні до дальшого веденя справи.

Доперва в 19. ч. з 19. апр. здобув ся *Dz. par.* на відповідь *Газети львівської*. „Коли настрої неосвічених мужиків наших є для публичного супокою небезпечний“, каже він в передній статі — „то не розуміємо, чому би більше освіченим жителям міст треба заборонити політичних зборів... Як раз на підставі рівности ми прийшли до противного заклүчення, а імено до того, що збирати ся нам вільно. Після нашої гадки рівність перед правом лежить в тім, щоби кождий горожанин і кожда кляса горожан однаково лиш за власні провини відповідала. Значить, і заказ зборів по містах для того, що збори мужиків могли би заколотити публичний супокій, після нашої думки як-раз противний принципови рівности перед правом. Адже ж ми зовсім не вимагаємо, щоби на случай можливости несупокою по містах заборонювано мужикам збирати ся на сходини. Не вимагаємо для себе нічого особливого, нічого такого, що би противило ся праву рівности. Рівність і правдива свобода не дадуть ся розділити. Нехай же нам уряд не відбирає свободи в імя рівности, бо де нема свободи, там є лиш рівність неволі“.

Очевидна річ, що така полеміка журналістична, котра була властиво обявом боротьби між двома сторонами о панованє над краєм, не

лишень не залагоджувала напружених по розв'язанню комітету відносин між Поляками а урядом, але їх ще більше заострювала, бо губернатор на полеміці не кінчив, але маючи власть в руках переводив свою волю рішучо і енергично, не дозволяючи ані на політичні сходи, ані не вдаючи ся в жадні компроміси в справі розв'язаного комітету. Компромис такий предложений був в адресі внесенім до него д. 31. марта*); в нім проєктувало ся утворене комітету в той спосіб, щоби існуючий виділ Станів галицьких збільшити 48 особами з шляхти, міщан і з інтелігенції, „посідаючими публичне довіре“. З тих 48 осіб мала б „проживаюча у Львові шляхта вибрати 15, проживаючі у Львові міщане львівські і з інших міст 15, врешті духовенство всіх віроісповідань, доктори і докторанди всіх факультетів, учителі публичні, писателі, завідателі фабрики і промисловці також 15, а університет 3 члени. Комітет той мав би вибрати з поміж себе голову і 2 секретарів; засідання єго мали би бути публичні, а діяльність єго мала би трівати аж до зібрання конституційних заступників народа. Ціль єго мала би бути: введене в жите пунктів петиції з 19. марта, вже дозволених, а також тих, котрі будуть пізнійше дозволені. Та губернатор на сей проєкт не дав жадної відповіди. Всякий комітет, котрий би посередно або безпосередно вривав ся в прерогативи єго власти, був єму ще більше ненависний, як публичні сходи політичні, і він усіма силами доки міг не допускав до єго утвореня.

(Далі буде.)

Іван Заневич.

*) Adres obywateli podany dnia 31. marca Jego Excellencyi Gubernatorowi. (Zbiór Rozmaitości z 1848 roku. Biblioteka ім. Осодінських Ч. 44150|17.)